

ПОЕЗІЯ СЛОВАЦЬКОГО МОДЕРНІЗМУ В ЕСТЕТИЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (34) 2015

УДК 821[162.4 – 1: 162.2] “18/19”.091

Ліхтей Т. Поезія словацького модернізму в естетичному осмисленні українських перекладачів; 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 14; мова українська.

Анотація. У статті простежується творчість визначних словацьких поетів-модерністів Івана Краска, Янка Єсенського та інших в естетичному осмисленні відомих українських перекладачів, серед яких Дмитро Павличко, Віталій Конопелець, Дмитро Кремень, Гаїна Коваленко та ін. Робиться спроба порівняльного аналізу паралельних перекладів.

Ключові слова: словацькі поети-модерністи, художній переклад, символізм, архітектоніка, евфонія.

Представники словацького модернізму (т. зв. “Словацької модерні”) ніколи не презентувалися як окреме угруповання чи літературний напрям. Власне й термін “Словацька модерні” виник набагато пізніше. Сюди, зазвичай, відносять творчість близько десяти авторів з доби на зламі ХІХ–ХХ ст. Ключовими поетами словацького модернізму є Іван Краско, Янко Єсенський, Іван Галл та ін.

Іван Краско (1876–1958) – яскравий представник словацького модернізму, якого ще недавно називали декадентом, невинним песимістом, поетом примар і тіней. “Заслуги Краска, – пише Д. Павличко, – були свого часу значною мірою применшувані, зведені до кількох поезій. Але присутній в його творчості модерний психологізм змушує критиків переглядати значення Краска для словацької літератури” [1, с. 29]. Відомий дослідник творчої спадщини Краска І. Галайда наводить кілька причин, через які, на його думку, новатора Краска завжди посували на задній план літературної сцени. Передусім, твердить учений, це пов’язано з “політичними та ідеологічними тенденціями останніх 30-ти років нашого, у партійний хомут загнаного, життя, коли Красків символізм, наповнений смутком, біблійними та євангельськими образами й мотивами, було трактовано як ідейно нестійку позицію поета... Тому його і не дуже пропонували для перекладу. Але краса поезії Краска перемогла...” [2, с. 70].

Сучасні дослідники намагаються реабілітувати Івана Краска (справжнє ім’я і прізвище Ян Ботто) у словацькій та загальноєвропейській літературі, називаючи його поетом-пророком, романтичним самітником, що не збився на шлях декламаційного вірша, простежують джерела таланту митця, порівнюючи його з іншими знаковими поетами-

символістами (французькими, румунськими, чеськими, українськими, російськими), з-поміж яких Краскові й справді належить чільне місце.

Як відомо, великий вплив на Краска справила творчість П. Верлена, М. Емінеску, П. Безруча. Дослідник І. Галайда припускає, що під час навчання в німецькій гімназії в Сибіу та в румунській православній гімназії у Брашові Краско, вивчаючи та перекладаючи Емінеску, познайомився і з творчістю І. Франка. Досить простежити співзвучність його “Шахтарів” з Франковими “Каменярами”. Є також дані про те, ніби Краско переклав окремі вірші І. Франка. Проте це питання ще остаточно не вивчено [2, с. 69]. Пісенна мелодійність, внутрішній драматизм, мотиви смутку й самотності ріднять поезію І. Краска з лірикою Олександра Олеся. І. Галайда цілком аргументовано проводить аналогії між ранніми творами П. Тичини, М. Рильського та віршами І. Краска. Літературознавець Я. Джоганик переконує, що Краскова лірика співзвучна з окремими творами Б.-І. Антонича, її вплив виразно простежується і в творчості поета і священника Зореслава [13, с. 29–31]. А науковець Й. Шелепець вважає, що вірш Юлія Боршоша-Кум’ятського “На розпутті” є ремінісценцією на Краскові “Тополі” [10].

Осягнути мовою перекладу таємницю геніальної простоти словацького поета-модерніста І. Краска – завдання не з легких. Автор видав усього дві збірки “Nox et solitudo” (“Ніч і самотність”, 1909) та “Вірші” (1912), але те, що написав, за твердженням Д. Павличка, “несе знак невмирущості, подиву і трагічної довершеності” [1, с. 29]. Твори І. Краска першим переклав український письменник зі Східної Словаччини Й. Шелепець. Ідеться про вірші “Тополі” та “Не питайте”, що вийшли в журналі “Дружно вперед” через рік

після смерті І. Краска [4]. Згодом антологія словацької поезії (К., 1964) репрезентувала вісім Краскових віршів у перекладах М. Рильського (“Місяць побліднілий”), Г. Коваленко (“Мої пісні”, “Мжить і мжить...”, “Тополі”, “Vesper dominicae”, “Шахтарі”) та І. Виргана (“Раб”, “Батькове поле”). 1981 року побачили світ переклади І. Мацинського. Він також переклав “Тополі”, “Раб”, “Шахтарі”, “Vesper dominicae” та “Вечоріє” [6]. Своє сприйняття творчості І. Краска продемонстрував спочатку на сторінках часопису “Дукля”, а згодом і в окремій книжці поет і перекладач В. Конопелець. Вибране “Чорна свічка” (Пряшів, 1995) містить майже п’ятдесят поетичних перекладів. У передмові “Знайомий незнайомиць” В. Конопелець зізнається, що Краско надзвичайно близький йому за світовідчуттям, а два Краскові твори “Поетика старої лірики” та “Балада про смутну панночку” взагалі стали його першими спробами перекладу зі словацької літератури [5, с. 4]. І нарешті, найновіші українські переклади з Краскового доробку належать перу Д. Павличка. Зпоміж п’ятнадцяти віршів є і вже перекладувані “Йдуть дощі...”, “Тополі”, “Батькова нива”, “Раб” [1, с. 29–40].

Розглянемо, до прикладу, паралельні українські переклади вірша “Prší, prší...” (збірка “Nox et solitudo”), простежимо, як автори відтворюють оригінальну архітектуру першотвору; адже, як відомо, ця Краскова поезія інспірована словацькою народною піснею “Prší, prší len sa leje...”.

Prší, prší ...

Prší, prší jednotvárne...
Jak to líce zeme starne,
vädne, bledne mladou ženou,
oklamanou, opustenou!

Prší, prší, neprestáva ...
Trudnou mysl’ou plná hlava
v chladné dlane kloní čelo –
tak by sa jej plakat’ chcelo...!

Prší, prší neustále ...
kebych mohol v hmlisté diale,
tam na jednom mokrom hrobe
zaplakal bych vo žalobe ...

Prší, prší ... Až prestane,
mrazom skvitnú pusté stráně:
nič si, nične vyberiete –
Tak je smutno, clivo v svete! [14, с. 133].

Як і в більшості творів з “Ночі і самотності”, в цій поезії домінує мотив смутку, розпачу, приреченості. Ліричний суб’єкт знеможений одноманітністю, знесилений бездонною тугою за

минулим (kebych mohol v hmlisté diale...). Депресивні настрої посилюються ще й безвихіддю (nič si, nič nevyberiete – / Tak je smutno, clivo v svete!).

Поезії І. Краска часто називають “боязким, несміливим відгомном спогаду” [14, с. 155], бо, як і у вірші “Prší, prší...”, яскраві драматичні конфлікти виникають за кулісами, а на поверхню проступають тільки натяки, недомовки чи наслідки від пережитого. У той же час, зовнішня форма аналізованої поезії видається дуже простою: традиційна метрична (хореїчний розмір) схема, пісенний лад із частими повторами одних і тих слів тощо. Однак кожна, навіть непримітна, деталь тут має своє місце. А пісенна мелодійність ніби втягує читача, причому цілком підсвідомо, без особливої напруги, до глибшого сприйняття атмосфери вірша. Тому легка й доступна на перший погляд, ця поезія насправді є складним твором для перекладу.

На сьогодні існують чотири переклади Краскового “Prší, prší...”. Їхні автори Г. Коваленко, Д. Павличко, В. Конопелець та Д. Кремьні.

Наводимо переклади поезії “Prší, prší...”.

Переклад Г. Коваленко:

Мжить і мжить...

Мжить і мжить одноманітно...
Вид землі марнить примітно,
все бліде, як жінка красна,
та покинута, безщасна...

Мжить і мжить, не проясніє...
Од трудних думок важніє,
клониться чоло в долоні, –
от заплаче в тім схороні...

Мжить і мжить безперестанку...
Як би міг – у млі світанку
на могилці незабутій
сплакав би жалі незбуті...

Мжить і мжить... Аж наостанок
процвіте морозом ранок
та й нічого по тім цвіті...
Смутно, тоскно в цьому світі!.. [3, с. 161].

Переклад В. Конопельця:

Кропить, кропить...

Кропить, кропить знавісніло...
Як лице землі змарніло,
в’яне, гине, жінка мовби
від обману, від обмови!

Кропить, кропить дні за днями...
Голову, думки нестямні
хилять у холодні руки –
так ридала б від розпуки!

Кропить, кропить без упину...
Як би міг у даль полинуть,
десь там при намоклім гробі
похилився б у жалобі...

Кропить, кропить... Аж поволи
зледеніють схили голі:
вибрати немає з чого –
так у світі сумно, вбого [5, с. 23].

Переклад Д. Павличка:

Йдуть дощі

Йдуть дощі... земля імлиста
в'яне, блідне і старіє,
ніби зраджена невіста,
що про щастя вже й не мріє.

Йдуть дощі... тяжкі, обвальні...
В голові думки печальні,
падає чоло на руки,
заридати б од розпуки!

Йдуть дощі... безперестану...
Якби міг – на дні туману,
в далині, на мокрім гробі
я заплакав би в жалобі.

Йдуть дощі... а потім синій
в галузках завітніє ніч –
що ти вибереш? Нічого...
На цім світі сумно, вбого! [1, с. 31]

Переклад Д. Кременя:

Сипле, сипле...

Сипле, сипле дощик, сіє...
І лице землі старіє,
Гейби юнка в'яне, блідне.
Все спустошене, та рідне.

Сипле, сипле без упину...
Від важких думок погину.
І чоло паде в долоні,
Сльози котяться солоні.

Сипле, сипле без угаву...
Я пішов би в даль імлаву,
На зарошеній могилі
Поховав надії милі.

Сипле, сипле... Та відколи
Стане білим голе поле,
Не знайдете щастя в літі...
Сумно, смутно, тужно в світі (рукопис).

Як бачимо, всі перекладачі свідомі того, що в поезії “Prší, prší...” головну роль відіграють

багатоканальні асоціативні зв'язки, синтез художніх явищ у межах полісемантичного ліричного сюжету, мелодія вірша, ритм, інтонація, своєрідна пунктуація. Поезію побудовано на анафорі, яка виконує не тільки важливу композиційну функцію, а й евфонічну, бо повтор “prší, prší...” уже сам по собі нагадує “мелодію” дощу. Тож ця анафора і стала першим каменем спотикання для перекладачів. Адже словацьке “prší” українською мовою означає “дощить”. І як тут бути, коли поезія написана хорейним розміром, а “дощить” може запропонувати тільки ямбічний варіант вірша, що, безперечно, зруйнувало б мелодіку оригіналу.

Кожен із перекладачів обрав свій шлях вирішення проблеми. Г. Коваленко, якій належить перший український переклад аналізованої поезії, відійшла від словникового еквівалента (prší – дощить) й творчо трансформувала його через повтор “мжить і мжить”. Поза сумнівом, це оригінальне рішення, яке дозволяє зберегти обумовлені вище нюанси першотвору, однак “мжить” у порівнянні з “prší” все-таки різке слух і, як справедливо зауважив І. Галайда, “скоріше нагадує звук коси (...), ніж набридливий дощ” [2, с. 72].

По-своєму підійшов до відтворення єдинопочатку В. Конопелець. Він також намагається витримати ритм і підбирає до “prší” відповідник “крóпить”. На думку В. Конопельця, цей варіант (після відмови від “лє”, “сіє” тощо) найкраще відтворює евфонію оригіналу.

Щодо перекладу Д. Павличка, то “prší, prší...” він передав нейтральним виразом “йдуть дощі”, чим фактично зігнував звукову інструментовку поетичного тексту визначного автора-символіста.

Сучасна наука про фонологічну роль звуків виходить із того, що звучання та значення слів переплетені щонайтісніше, особливо коли йдеться про поетичний текст. У нашому випадку, коли автор відштовхувався від народної пісні, фонетична стилістика є ненав'язливою, органічною в системі вірша, вона суттєво увиразнює його смислове наповнення. Саме ці нюанси відчув і відтворив Дмитро Кремень, якому належить свіжий зразок перекладу елегантного шедевра Івана Краска “Prší, prší...”.

Яскравим представником словацької модерни є Янко Єсенський (1874–1945). Уже в його ранніх творах простежується тенденція відверто та провокативно відтворювати любовні почуття. Однак критика вважала це спробою чутливого митця прикрити крихке й ніжне єство цинічною позою. У пізніших збірках домінує громадянська й соціальна лірика з високою мірою суспільної заангажованості. Саме на неї звернули увагу укладачі антології словацької поезії, відібравши далеко не найкращі зразки для перекладів українською (“На яничара”, “Хату батьківську зажерли”, “На брати-славських кладовищах”, “Панують мерці”, “Концентрак” та ін.), виконаних Леонідом Первомайським [9, с. 151–160].

Натомість Я. Єсенський є автором чудових ліричних медитацій, його улюблені композиційні прийоми часто вибудовані на несподіваних поворотах сюжету, на контрастах і парадоксах. Митець любить вживати оксиморон, вдається до пародії і трагедії. На перший погляд, ефонічна і строфічна будова віршів є простою, відштовхується від

Переклад В. Конопельця:

Не скажу

Кажеш, щоб не говорив я,
то сміються мої очі.
А все, мовлене очима,
губи висміють охоче.

Що в душі моїй таїться,
око й губи не назначать.
То оце воно кохання –
почуття оте гаряче?

Першою душі моєї
ти почула справжню мову.
Та мовчу. Коли я знав би –
не повіриш мені знову. [14, с. 28]

Як бачимо, і В. Конопелець, і Д. Кремінь добре відтворюють жартівливий, конверзаційно необтяжений, але насичений ненав'язливими оксиморонами й парадоксами поетичний стиль Я. Єсенського. А все ж із точки зору мистецької довершеності, досконалості більш вдалим є переклад Д. Креміня: *čo zas oči moje vřavia, to mi ústa podvřasajú* = а що мовлять мої очі – заперечують уста; *čo sa v mojej duši skrýva, oko, řepna nevuróvie* = що душа моя ховає – не зірветься з губ і віч ... і под.

Залишається сподіватися, що Д. Кремінь у недалекому майбутньому подарує українському чи-

словацьких народних пісенних ритмів. Однак насправді такі твори є дуже складним матеріалом для перекладу. Добре, що в останні роки інтерес до лірики Я. Єсенського проявили відомі українські перекладачі В. Конопелець та Д. Кремінь. Ось як звучать паралельні переклади вірша “Neroviem”:

Переклад Д. Креміня:

Не скажу...

Говорила – все, що хочеш,
в моїм зорі – сушта.
А що мовлять мої очі –
заперечують уста.

Що душа моя ховає –
не зірветься з губ і віч.
Це – любов імення має,
і бездонне, гейби ніч.

Ти найперша зрозуміла
мою душу й серце теж.
А душа б заговорила –
знов ти віри їй не їмеш (рукопис).

тачеві найкращі зразки з доробку Я. Єсенського. Поет, який любив українську літературу, навіть жив деякий час в Ужгороді, Харкові та Києві (у Києві, зокрема, видавав, разом з Й. Грегором-Тайовським, додаток до журналу “Чехослован”), на це заслуговує.

Щодо творчості інших представників словацької модерні, то вона ще лише чекає на своїх перекладачів. Оскільки ця сторінка повному відкривається і прочитується навіть у словацькому літературознавстві, то й українцям варто було б нею зацікавитися. Переконані: там є що пізнавати.

Література:

1. Антологія словацької поезії ХХ століття / [перекл., передм., комент. Д. Павличка; ред. О. Зелик]. – К. : Основи, 1997. – 254 с.
2. Галайда І. Іван Краско в українських перекладах / Ілля Галайда // Дукля. – 1995. – № 1. – С. 69–73.
3. Галайда І. Поезія Івана Краска в художніх перекладах Віталія Конопельця / Ілля Галайда // Дукля. – 1996. – № 6. – С. 34–40.
4. Краско І. Тополі; Не питайте... / Іван Краско; [пер. із словац. Й. Шелепець] // Дружно вперед. – 1959. – № 1. – С. 25.
5. Краско І. Чорна свічка / Іван Краско; [перекл. зі словац., вст. ст. В. Конопелець; відп. ред. С. Кокавець]. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, Відділ української літератури в Пряшеві, 1995. – 67 с.
6. Краско І. Шахтарі; Vesper dominicae; Тополі; Вечоріє; Раб / Іван Краско; [пер. зі словац. І. Мацинський] // Дукля. – 1981. – № 1. – С. 39–42.
7. Ліхтей Т. В. Поезія Івана Краска в українських перекладах / Т. В. Ліхтей // Загальні питання філології: Збірник наукових праць : В 2-х т. – Т. II. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 36–41.
8. Ліхтей Т. В. Поезія Івана Краска “Prší, prší...” в українському, російському та французькому перекладах / Т. В. Ліхтей // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія : Всеукр. зб. наук. праць. Число 11: У двох томах. – Т. 1. – Черкаси: Черкаський державний технологічний університет, 2007. – С. 89–93.

9. Словацька поезія: антологія / [ред. Г. Кочур, Л. Первомайський, М. Рильський; вст. ст. М. Пішут; прим. Г. Коновалов]. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1964. – 416 с.
10. Шелепець Й. Українська ремінісценція на вірш Івана Краска / Йосиф Шелепець // Дукля. – 1995. – № 3. – С. 63–64.
11. Я тебе дуже любив...: антологія словацької любовної поезії / [перекл. В. Конопелець; відп. ред. І. Галайда, М. Люк; післям. І. Яцканин]. – Пряшів: “NITECH s. r. o.”, 2003. – 104 с.
12. Яцканин І. Поезія І. Краска звучить по-українськи (Розмова з українським письменником і перекладачем у Словаччині Віталієм Конопельцем) / Іван Яцканин // Дукля. – 1996. – № 2. – С. 73–77.
13. Džoganík J. Ivan Krasko a moderná slovenská poézia: metod. príručka / Jaroslav Džoganík. – М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т, Філол. ф-т, Каф. словацької філології. – Ужгород, 1999. – 35 s.
14. Znie hudbou každý verš / poézia; [výb. zostavil, štúdiu, portréty a poznámky nap. dr. S. Šmatlák]. – Bratislava : Tatran, 1971. – 272 s.

Tetyana LIKHTEI
**SLOVAK MODERNISM POETRY IN THE AESTHETIC PERCEPTION
OF UKRAINIAN TRANSLATORS**

Resume. The article follows the work of prominent Slovak poets – modernists Ivan Kraska, Yanko Yesensky and others in aesthetic understanding of the distinguished of Ukrainian translators, including Dmytro Pavlychko, Vitaliy Konopelets, Dmytro Kremin, Hanna Kovalenko and others. An attempt of comparative analysis of parallel translations is made.

Key words: Slovak poets-modernists, literary translation, symbolism, architectonics and euphony.

Татьяна ЛИХТЕЙ
**ПОЭЗИЯ СЛОВАЦКОГО МОДЕРНИЗМА
В ЭСТЕТИЧЕСКОМ ОСМЫСЛЕНИИ УКРАИНСКИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ**

Аннотация. В статье рассматривается творчество видных словацких поэтов–модернистов Ивана Краско, Янко Есенского и др. в эстетическом осмыслении известных украинских переводчиков, среди которых Дмитро Павлычко, Виталий Конопелец, Дмитро Креминь, Гаина Коваленко и др. Предпринимается попытка сравнительного анализа параллельных переводов.

Ключевые слова: словацкие поэты–модернисты, художественный перевод, символизм, архитектоника, эвфония.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2015 р.

Ліхтей Тетяна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології філологічного факультету ДВНЗ «УжНУ», перекладач.